

PREDMETNA ODREĐENOST INDUSTRIJSKE SOCIOLOGIJE I NJEN ODNOS PREMA NEKIM SRODNIM DISCIPLINAMA

I.

Pojedine naučne discipline u sistemu nauka određene su, i jedne od drugih se razlikuju, svojim predmetima proučavanja, tj. oblastima objektivne stvarnosti koje istražuju i na koje se prostire važnost naučnih zakona koje one utvrđuju.

Sociologija je relativno mlada nauka. U momentu njenog nastajanja, i dugo posle toga, vodila se živa rasprava o predmetu njenog proučavanja. Danas sve više postaje opšte prihvaćeno gledište da sociologija za svoj predmet proučavanja ima društvo kao opštu kategoriju koja se manifestuje u najrazličitijim oblicima društveno života.

»Ukratko i prosto rečen, sociologija (teoretska sociologija) je nauka o najopštijim zakonima razvitka ljudskog društva. Ona proučava nastanak ljudskog društva, prve pojavne oblike i procese rađanja društva, polazeći od logičnog istorijskog saznanja a koristeći pri tome i do danas proučenu istorijsku i arheološku građu. Zatim, proučava najopštije zakone razvitka društva, razotkriva i utvrđuje osnovne zakone i smernice budućeg toka razvoja društva, na osnovu prethodnog saznanja, naravno i ukoliko je to moguće, a da se pritom ne ode na teren bezvrednih i neosnovanih hipoteza«.¹

Sociologija je, znači, nauka o najopštijim zakonitostima nastanka i razvitka ljudskog društva. Ali, ona proučava i sam pojam društva i njegov sastav iz raznih elemenata, i to je ono što bi se moglo nazvati društvenom statikom; jer se ovde društvo proučava uglavnom u stanju mirovanja, daje se presek društva bez obzira na njegovo kretanje. S druge strane, kao što je istaknuto, sociologija proučava društveno kretanje (dinamiku društva), tj. ona proučava odnose, veze, međuticaje, s jedne strane, društva i nedruštvenih pojava, s druge strane, društva kao celine i njegovih sastavnih elemenata, i najzad, samih tih elemenata međusobno. Ona proučava kako se i zašto društvo kreće, menja.²

¹ Dr Vladimir Rašković, Osnovi sociologije, Savremena administracija, Beograd, 1962. godine, str. 7.

² Dr Lukić: Osnovi sociologije, Beograd, 1962. str. 26.

Mada je i sama opšta sociologija relativno mlada nauka, pored opšte sociologije, čiji smo predmet proučavanja izložili, razvijen je danas i veći broj posebnih sociologija. Posebne sociologije su nastale u sistemu građanske (buržoaske) nauke o društvu. Za svoje predmete proučavanja imaju pojedina područja društvenog života, napr. privredu, pravo, religiju; ove oblasti društvenog života, kao predmete svoga proučavanja, proučavaju sredstvima i metodama opšte sociologije. Tako su oformljene posebne sociologije, kao: sociologija privrede, sociologija prava, industrijska sociologija (sociologija rada), sociologija grada, sociologija sela, sociologija porodice, sociologija umetnosti, sociologija kriminaliteta (kriminologija), a mnoge druge su u procesu nastajanja.

Nastanak i dalje oformljenje posebnih sociologija u okviru građanske sociologije, kao disciplina koje proučavaju pojedina posebna područja društvenog života *sredstvima i metodama opšte sociologije*, govori o tome da se građanske društvene nauke razlikuju ne samo po predmetu koji proučavaju već i po metodu koji upotrebljavaju. Zato postoji mogućnost da se, kada se na jedan isti predmet proučavanja primene različite metode, oformi i više posebnih naučnih disciplina. Znači metod je onaj kriterijum po kome se razlikuju posebne naučne discipline, a ta razlika u metodu opravdava njihovo pojedinačno postojanje. Tako danas u savremenoj građanskoj nauci o društvu pored političke ekonomije postoji i sociologija privrede, pored teorije države postoji još i sociologija države itd. Svaka od ovih naučnih disciplina pri proučavanju istog predmeta (npr. privrede) daje jednostrane rezultate, a ti jednostrani rezultati proizilaze iz metoda kojim se pojedine discipline pretežno služe.

U sistemu marksističke nauke o društvu razvoj posebnih sociologija sa ovakvom njihovom određenošću i usmerenošću na proučavanje pojedinih društvenih kategorija je nedopustiv i neodrživ.

Po osnovnim principima dijalektičkog materijalizma svaka posebna naučna disciplina nužno mora proučavati svoj predmet u njegovoj celini, »kao celovitu društvenu pojavu, u njenoj opštoj povezanosti sa celokupnom društvenom stvarnošću. Odvojeno proučavanje jedne iste društvene pojave, recimo privrede, sa različitih »aspekata« (ili čak upotrebom različitih metoda) u različitim naučnim disciplinama, u ovom slučaju sa sociološkog »aspekta« (ili čak i sociološkim metodom) u sociologiji privrede, sa ekonomsko-tehničkog i komercijalnog »aspekta« u političkoj ekonomiji, kako se to dešava u buržoaskoj društvenoj nauci, — bilo bi u opreci sa samom suštinom marksističke naučne misli.«³

Marksističke društvene nauke imaju za svoju opštu teoriju o društvu istorijski materijalizam. Istorijski materijalizam svojim osnovnim zakonitostima daje teorijsku osnovu i opštu metodološku orijentaciju svim društvenim naukama za proučavanje njihovih predmeta istraživanja. Znači, njegove zakonitosti koriste sve posebne društvene nauke pri proučavanju pojedinih društvenih kategorija, teorija države, politička ekonomija, i dr. Pa se zato slobodno može reći: za ona područja društvenog života za koja postoje posebne društvene nauke koje ih prou-

---

³ Dr Jože Goričar, Statistički metod u sociološkim istraživanjima, str. 21—22 (savetovanje o primeni statistike u sociološkim istraživanjima).

čavaju nema potrebe (a ni mogućnosti) za oformljenjem posebnih sociologija, jer nema nikakve potrebe da pored političke ekonomije postoji još i neka sociologija privrede, a pored teorije države i prava još i sociologija države odnosno prava.

Međutim, u nas nisu sva područja društvenog života, kao celine specifičnih društvenih pojava i procesa, zahvaćena predmetima postojećih posebnih naučnih disciplina. Takve specifične celine društvenih odnosa i procesa, koje nisu predmet proučavanja posebnih naučnih disciplina jesu: porodica; zatim selo kao celina specifičnih društvenih odnosa čiju ekonomsku osnovu čini poljoprivreda; zatim, takvu celinu odnosa čine i odnosi koji se formiraju u radnim kolektivima industrijskih preduzeća; društveni odnosi koji nastaju u mesnim zajednicama. Smatramo da ova područja društvenog života mogu (i treba) da budu predmet proučavanja posebnih sociologija, koje bi ih proučavale sa opštesociološkog aspekta marksističke opšte sociologije. One moraju biti marksističke fundirane, a za predmet proučavanja imale bi oblasti društvenog života koje do danas nisu proučene od stane nekih drugih posebnih naučnih disciplina i utvrđivale bi njihovu povezanost sa ostalim pojavama u društvu.

»Posebnost« ovih sociologija nije u tome što na osnovu samo sebi svojstvenih socioloških metoda proučavaju određena — područja društvenog života. One su posebne zato što izučavaju ona područja društvenog života koja do sada kompleksno nije izučavala nijedna društvena nauka. Posebne sociologije koje se u nas sada konstituišu moći će kompleksno da prouče određena područja društvenog života koristeći današnju istraživačku tehniku, a polazeći od opšte marksističke teorijske osnove. Naučna istraživanja koja se vrše u okviru posebnih sociologija moraju se orijentisati na izučavanje one društvene problematike koja se manifestuje i razvija po svojim sopstvenim objektivnim zakonima, nezavisno od volje čoveka.

Dosadašnja praksa pokazala je da se posebne sociologije brže razvijaju u onim društvenim oblastima u kojima je moguća šira primena savremene istraživačke tehnike.

Ako dopuštamo mogućnost konstituisanja posebnih sociologija, onda treba odrediti njihov odnos prema opštoj sociologiji.

Pri određivanju ovog odnosa moramo početi od opšteg saznanja da je odnos između nauka određen odnosom između njihovih predmeta proučavanja. Samim tim i odnos između opšte i posebnih sociologija određen je odnosom njihovih predmeta proučavanja. Opšta sociologija proučava društvo, kao celinu društvenih odnosa, kao celokupnost odnosa ljudi naspram prirode i međusobno, dok posebne sociologije proučavaju samo pojedina područja društvenog života. Zato se za odnos njihovih predmeta proučavanja može reći da pretstavlja dijalektičko jedinstvo odnosa u smislu opšteg, posebnog i pojedinačnog.

Međutim, odmah treba reći da se opštost kao čista opštost ne pojavljuje nigde, ona se pojavljuje u nizu pojedinačnih i posebnih pojava, a ove posebne pojave razvijaju se svaka po svojim posebnim specifičnim zakonitostima u okviru opštih zakonitosti. Lenjin je ovu činjenicu izrazio sledećim rečima: »Opšte postoji samo u pojedinačnom, preko

pojedinačnog. Svako pojedinačno je (ovako ili onako) opšte. Svako opšte je delić (ili strana ili suština) pojedinačnog. Svako opšte samo približno obuhvata sve pojedinačne predmete. Svako pojedinačno povezano je hiljadama prelaza s pojedinačnim (stvarima, pojavama, procesima) drugog reda.⁴

Ovaj odnos između opšteg i posebnog u svetu, a kao posledica toga i u ljudskom mišljenju, mora predstavljati polaznu tačku pri određivanju odnosa opšte i posebnih sociologija.

Naime, posebne sociologije moraju pri proučavanju svojih predmeta proučavanja početi od najopštijih zakonitosti o društvu koje utvrđuje opšta sociologija, jer one proučavaju pojedina područja društvenog života kao delove društva, a ta područja mogu biti potpuno naučno proučena samo u kontekstu celine čiji su delovi tj. ljudskog društva. Zato se razvoj ma koje posebne sociologije kao naučne discipline ne može zamisliti bez opšte sociologije, a bavljenje ma kojom posebnom sociologijom bez posedovanja znanja iz opšte sociologije skoro da ne daje nikakve rezultate. Međutim, isto tako treba istaći da i naučni rezultati do kojih dolaze posebne sociologije služe opštoj sociologiji za naučna uopštavanja, služe joj za stvaranje opštih pojmova i kategorija o društvu.

II.

Poznato je da se pojedine naučne discipline javljaju samo onda kad, gde i koliko postoji potreba za njihovim nastankom. Postavlja se pitanje, u konkretnom slučaju, koji su uzroci i koje društvene potrebe dovele do nastanka i formiranja industrijske sociologije.

Nastanak industrijske sociologije je u tesnoj vezi sa nastankom i razvojem industrije.

Pronalazak i primena prve parne mašine 1784. godine doveli su do prve industrijske revolucije. Pronalazak i uvođenje u proces proizvodnje električne energije kao pokretačke snage, oko 1884. godine, doveli su do druge industrijske revolucije. Posle ovoga nastaje period stalnog usavršavanja industrijske proizvodnje praćen podelom rada, specijalizacijom i uvođenjem pokretne trake, što sve skupa omogućava povećanje produktivnosti rada. Po nekim autorima, u periodu od 1900 do 1945. godine u industriji kao celini produktivnost rada je porasla za 270%. Do ovako visokog porasta produktivnosti rada u industriji došlo je ne samo zbog pronalazanja i primene novih energetske izvora i novih konstrukcija mašina već i zbog stalnog usavršavanja proizvodnog procesa.

Povećanje i stalni porast produktivnosti rada u kapitalizmu bili su uslovljeni pre svega konkurencijom među kapitalistima. Početak kapitalizma karakteriše se težnjom kapitalista da povećaju svoj profit produženjem radnog dana.

Međutim, kada je radnička klasa boreći se za poboljšanje svog položaja ostvarila pravo na osmočasovni radni dan, otpala je mogućnost povećanja profita produženjem radnog dana. Zato su kapitalisti onda

---

⁴ Lenjin: Filozofska sveska, »Kultura«, Beograd, 1955.

bili primorani da ostvarenje većeg profita obezbede boljom organizacijom rada u okviru zakonom ograničenog radnog dana. Počinje naučno ispitivanje procesa proizvodnje, sa ciljem organizacije takvog procesa proizvodnje u kome bi radnik sa najmanjim brojem pokreta izvršio što veći broj radnih operacija. S tim ciljom prišlo se izboru radne snage za pojedine poslove i izučavanju radnikovih pokreta potrebnih za položaja ostvarila pravo na osomočasovni radni dan, otpala je mogućnost proizvodnog procesa pokušao je da stvori američki inženjer Tejlor. On je nastojao da u svojoj organizaciji proizvodnog procesa odredi za svaku radnu operaciju »najbolji jedini način« kako da se ona izvrši. U tom cilju je vršio merenje osnovnih radnikovih pokreta neophodno potrebnih za uspešno izvršenje određenog posla. Međutim, merenje je vršeno kod najboljih radnika, a ne kod prosečnih, a hronometraža nije vršena kroz puno radno vreme. Zato su i norme, koje su određivane na osnovu ovakvog merenja, nužno dovodile do pogoršanja fiziološkog i duhovnog stanja radnika. Tejlor je isticao, da bi odbranio svoje ne-naučno i neodrživo stanovište, da je svaki radnik po prirodi lenj ili »zabušava« iz nekih razloga koji proističu iz ličnog ubeđenja radnika.

Organizacija rada zasnovana na ovaj način dovodila je do zamora radnika i do prvih njegovih reakcija na ovakvu organizaciju proizvodnog procesa. Zbog toga se prišlo istraživanju zamora i dejstva zamora u toku rada. Istraživanja su pokazala, pored ostalog, da zamor nije samo fiziološke prirode već da u sebi sadrži personalne i socijalne elemente. Da bi se izbeglo štetno dejstvo zamora, dalja istraživanja su bila usmerena na istraživanja uticaja radne okoline na zamor (dejstvo temperature, stupanj vlage, svetlost, zdravlje, ventilacija, buka i vibracija mašina), tj. fizičke sredine u kojoj se odvija proizvodnja. Rezultati istraživanja su pokazali da je rad prijatniji i lakši u sredini prilagođenoj radnikovim potrebama. Zbog toga se onda prišlo pokušajima biološke i psihološke racionalizacije proizvodnje. I dosta je učinjeno u pravcu stvaranja ovakvog radnog ambijenta, jer se produktivnost povećala, a to je išlo u račun kapitalisti, tj. rasla je njegova konkurentna moć.

I pored toga, što je radna okolina biopsihološkom racionalizacijom poboljšana, produktivnost je opadala u visoko mehanizovanoj industriji. Nova istraživanja su pokazala da do toga dolazi usled monotonije radnika na poslu, tj. usled mehaničkog ponavljanja određenih pokreta u industrijski parcelizovanom radu. Dalja izučavanja su pokazala svu kompleksnost ovog problema i dovela čak do mogućnosti da se identifikuje sa industrijskim zamorom, što nije tačno. Jer, osećanje monotonije najčešće zavisi od subjektivnog odnosa prema poslu koji se obavlja. Zato se nastojalo da se organizuju takva podela rada koja će onemogućiti monotoniju, pošto se utvrdilo da pri izvođenju istog parcijalnog posla pojedini radnici različito reaguju. Isto tako, kao poseban lek za razbijanje monotonije navodi se nagrađivanje po komadu, jer radnik sam u ovom slučaju određuje ritam proizvodnje.⁵

---

⁵ Dr Ilija Stanojčić, Predmet opšte sociologije i njen odnos prema drugim naukama, Savremena škola, Beograd, 1967. str. 152—159.

Nastanak industrijske sociologije je u neposrednoj vezi sa neuspelim eksperimentima koji su vršeni u pogonima Hawthoene čikaškog preduzeća Western Electric u vremenu između 1924. i 1927. godine sa ciljem da se utvrdi uticaj osvetljenja na produktivnost rada. Pri ispitivanju ove veze radnicima je bio objašnjen cilj ispitivanja a posle toga se počelo sa variranjem svetla. Polazna hipoteza sastojala se u tome što se smatralo da će bolja svetlost imati povoljan uticaj na učinak, tj. biće veći učinak. Prvi deo eksperimenta potvrdio je ovu hipotezu. Međutim, kada su istraživači pokušali da umanjuju i pogoršavaju osvetljenje, produktivnost rada nije opadala srazmerno umanjenom osvetljavanju. Psiholozi koji su pozvani da objasne ovu pojavu, došli su posle dužih i preciznih ispitivanja do zaključka da socijalno-psihološki okviri unutar samog preduzeća predstavljaju određene činioce koji se moraju imati u vidu prilikom vršenja istraživanja ove vrste.

Međutim, mora se istaći da naučnici nisu zaključili da radno vreme, naime, odnosi i osvetljavanje nemaju nikakvog značaja. Zaključak je samo bio da su »osećaji važniji od trajanja radnog vremena, ako ljudi rade u okviru svojih tjelesnih mogućnosti«. A osećaji nisu samo važniji od trajanja radnog dana već često i od nadnice. »Otkrilo se da se radnici više brinu o odnosu visine svoje plaće prema visini plaća što ih primaju drugi radnici, nego o apsolutnom iznosu koji dobivaju. Čak i ako su plaće visoke, to ne znači ništa ukoliko netko čiji se položaj smatra nižim od vlastitoga prima više. Jednog će dana rukovodioci tvornica spoznati da radnicima ne upravljaju prvenstveno ekonomski motivi. Iza zaparnih ura i premijskih sistema stručnjaka za efikasnost, radnika tjera snažna unutrašnja potreba da pronađe okolinu u kojoj bi bio ukorijenjen, kojoj bi pripadao, sa svojom funkcijom. Ako mu to ne uspije, doći će do frustracija i opsedat će ga razne crne misli. »Umor« i »monotonija« su posljedice frukcije proizvodnje, rukovodioci su platitili visoku cijenu u štrajkovima, ograničavanju učinka i velikoj količini drugih gubitaka« ...⁶

Industrijska sociologija se javlja u onom periodu kada je bio zamenaren čovek kao proizvođač pri proučavanju proizvodnje. Njena pojava znači početak izučavanja, u početku, »ljudskog faktora« a, kasnije, »društvenog faktora«.

Danas postoje vrlo raznovrsna i oprečna shvatanja o tome šta je me šta je industrijska sociologija, šta je njen predmet proučavanja. Postoje čak i takva mišljenja koja negiraju postojanje industrijske sociologije kao posebne naučne discipline, ističući pri tom da je predmet njenog proučavanja uključen u ostale grane (ili posebne) sociologije, u industrijsku psihologiju ili predmete nekih drugih nauka. Kao odgovor na okvaka shvatanja, koja su u suštini negirala postojanje industrijske sociologije, prišlo se jasnijem i preciznijem određivanju njenog predmeta proučavanja, a samim tim i njenom razgraničavanju od ostalih naučnih disciplina.

---

⁶ D. C. Miller — WH. Form, Industrijska sociologija, »Panorama«, Zagreb, 1966, str. 19.

U procesu preciznijeg određivanja predmeta industrijske sociologije nastao je veći broj definicija industrijske sociologije. Tako se industrijska sociologija definiše kao »specijalna sociološka disciplina koja proučava industriju«, zatim »kao nauka koja proučava industriju kao socijalni fenomen«. Ali se industrijska sociologija i šire definiše pa se kaže da je to nauka koja proučava socijalno ponašanje pojedinaca, grupa i čitavih organizacija, koji su nastali, žive i razvijaju se pod specijalnim uslovima koje proizvodi industrija i industrijski rad«. Pored ovog pozitivnog definisanja industrijske sociologije, pored definicija koje govore o tome šta je industrijska sociologija, postoje definicije koje određuju šta nije industrijska sociologija. Tako se kaže da »to nije ekonomika da ispituje proizvodni rad kao proizvodni, niti industrijska psihologija i psihoterapeutika koje tereapeutske ciljeve pretpostavljaju objektivnoj nauci o datom fenomenu, niti pak sociologija rada inspirisana socijalnim dejstvom određenih organizacija« itd. Po ovom mišljenju, industrijska sociologija predstavlja čisto proučavanje industrije, njenih organizacija i fenomena u socijalnom značenju njihovog bića.

Pored izloženih definicija industrijske sociologije, postoji i mišljenje koje smatra da je »industrijska sociologija samo ime, a da je predmet njenog proučavanja rad i svi socijalni fenomeni koji proizilaze i nastaju kad se ljudski rad odvija pod određenim uslovima«.⁷

Navedene definice industrijske sociologije polaze od shvatanja da industrijska sociologija ima svoj poseban predmet proučavanja, koji nije predmet proučavanja nijedne od postojećih nauka ili naučnih disciplina. Ostale naučne discipline koje proučavaju industriju (industrijska psihologija, tehnologija ili ekonomija) svojim predmetima proučavanja zahvataju samo pojedine, i to ne najbitnije, socijalne aspekte industrije, pa upravo zato i ne proučavaju industriju kao celinu sa svim njenim obeležjima. Ove nauke mogu pomoći industrijskoj sociologiji ali je ne mogu zameniti, a njihovi metodi ne mogu se primenjivati s ciljem izražavanja industrijsko-sociološkog aspekta. Jer, industrija predstavlja zbir fenomena sa zajedničkom bazom koji se mogu svoditi na iste osnovne pokazatelje a nalaze se u međusobnoj povezanosti.

I pored težnje da se da opšta definicija industrijske sociologije, smatra se da ta opšta definicija nije dovoljna da pokaže u kojim konkretnim pojavama i odnosima leži problematika koju industrijska sociologija istražuje. Zato se prišlo određivanju te problematike (koja se obično označava izrazima »socijalni aspekt industrije« i »industrijski odnosi«), pa se smatra da se problematika koju proučava industrijska sociologija sastoji u:

1. proučavanju razvoja industrije s obzirom na njenu veličinu i ulogu u životu društva;
2. proučavanju svih formi ljudske delatnosti koje nastaju i razvijaju se sa industrijom;

---

⁷ Navedene definicije industrijske sociologije su uzete iz časopisa »The British Journal of Sociology« VOL X. 1959.

3. proučavanju industrijskih organizacija, tj. takvih oblika organizovanja ljudi i njihovog međusobnog komuniciranja koji su nastali i duguju svoju egzistenciju i razvoj industriji.

Te organizacije su: preduzeća, radione, sindikati, radne grupe, radnička naselja, radničko i uopšte industrijsko obrazovanje, rukovodilački kadar i rukovodilačke organizacije, obrazovanje rukovodilaca, itd.

4. Proučavanje odnosa između rada kao prirodnog procesi i socijalnih tvorevina na bazi rada;

5. proučavanje odnosa između pojedinih organizacija i institucija u industriji, kao što su na primer: organizacija preduzeća — tip vlasništva; organizacija — ličnost; rukovođenje — upravljanje; rukovođenje — organizacija; organizacija preduzeća — organizacija sindikata i radničke organizacije uopšte, itd.

6. proučavanje odnosa industrije i šireg društva i njihovog međusobnog uticaja; npr. preduzeće — grane industrije; preduzeće — tržište; preduzeće — javni život; preduzeće — srez ili šire administrativne jedinice;

7. proučavanje društvenog slojevanja u industriji i u zavisnosti od industrije, npr. rukovodioci; vlasnici; službenici; radnici, ili kvalifikovani, polukvalifikovani i nekvalifikovani radnici;

8. proučavanju institucija industrijskog rada i života, kao što su: upravne komunikacije; linijska odgovornost; kontrola; personalno rukovođenje; plaćanje rada; napredovanje u službi itd.

9. Proučavanje efekata industrijskog rada i organizacije odnosa na društveni rad i život, te društvene odnose ljudi van industrije; i najzad,

10. proučavanju budućnosti industrije i čoveka u njegovom odnosu i povezanosti sa industrijom⁸.

Ovako široka skica problema koje je proučavala i proučava industrijska sociologija ne znači nikako da su ovim iscrpljeni svi problemi niti svi aspekti problema koji su navedeni. Naprotiv, sa razvojem nauke i naučnog istraživanja i samo polje istraživanja verovatno će biti sve šire. Pre svega, brzi razvoj industrije imaće svakako kao posledicu i nove probleme, a time stvara i nova područja za proučavanje u industrijskoj sociologiji.

Mada je ovde data široka skica problema koje treba da proučava industrijska sociologija, pa time određen i njen predmet proučavanja a pritom istaknuto da jedna opšta definicija industrijske sociologije ne može da obuhvati sve probleme koje ona treba da proučava — ipak se pokazalo potrebnim da se dá jedna kraća definicija industrijske sociologije. Tako se industrijska sociologija definiše kao »nauka koja proučava »društvenu stvarnost u industriji«⁹, ili kao »nauka koja proučava položaj čoveka pri radu u društvenom kontaktu, a uz to i celokupnu

---

⁸ Filipović Muhamed, Industrijska sociologija, Pregled, Sarajevo, 1959. br. 11—12, str. 385—392.

⁹ J. Derganac, Industrijska sociologija, Univerza v Ljubljana, 1962. str. 7.

društvenu stvarnost vezanu za industriju: skupnost ljudi angažovanih u industriji sa svim relacijama njihove grupisanosti, strukturisanosti, motivacije, cilja i sl.«¹⁰

Kako postoji potreba za jednom kraćom definicijom industrijske sociologije, smatramo da se industrijska sociologija može definisati kao posebna sociološka disciplina koja za predmet svoga proučavanja ima industriju *kao društvenu pojavu i društvene procese i odnose koji nastaju na bazi industrijskog oblika proizvodnje u kontekstu društva kao celine, tj. veze koje postoje između industrije i društva, odnosno industrijskih preduzeća kao proizvodnih društvenih grupa i ostalih društvenih grupa.*

Industrijska sociologija koja se razvija u nas, mora poći pri proučavanju svoga predmeta proučavanja od saznanja marksističke nauke o društvu da »način proizvodnje materijalnog života uslovljava proces socijalnog, političkog i duhovnog života«, a da je način proizvodnje određen stepenom razvitka materijalnih proizvodnih snaga, koje određuju te produkcione odnose.

Zatim, mora se imati stalno na umu da osnovu društveno-ekonomskog uređenja Jugoslavije čini slobodan udruženi rad sredstvima za proizvodnju u društvenoj svojini i samoupravljanje radnih ljudi u proizvodnji i raspodeli društvenog proizvoda u radnoj organizaciji i društvenoj zajednici, pa samim tim i u industrijskom preduzeću kao radnoj organizaciji.

Pri izučavanju društvenih odnosa u industriji ne sme se izgubiti iz vida ni mladost naše industrije pa, samim tim, ni mladost industrijskih radnika kao proizvođača i njihovo, u najvećem broju slučajeva, seljačko (ili sitnosopstveničko) poreklo. Prolazeći od ovih činjenica i držeći se opštih teorijskih i metodoloških načela marksističke društvene misli, industrijska sociologija, će kao i svaka primenjena sociologija, doći do određenih saznanja koja mogu korisno poslužiti svesnoj akciji društva za dalje unapređenje industrijske proizvodnje i povećanje produktivnosti rada.

Saznanja do kojih će doći industrijska sociologija odnosiće se, pre svega, na uzroke nastajanja osnovnih suprotnosti unutar radnih kolektiva, organa samoupravljanja, ekonomskih jedinica i odeljenja, itd. Ali ona će tako raditi i na otkrivanju objektivnih i subjektivnih faktora koji utiču na saobražavanje zajedničkih interesa u kolektivu.

Svakako je od posebnog interesa, pa će zato i naći svoje mesto u proučavanju, uloga žive radne snage u savremenim uslovima i s obzirom na sve veću primenu automatizacije i elektronike, jer uvođenje automatizacije i elektronike dovodi do povećanja produktivnosti rada, ali u isto vreme i do izbacivanja viška radne snage kao »neodgovarajuće« za moderan način proizvodnje. Proučavanje ovog problema je od posebnog značaja ukoliko ne postoje mogućnosti za otkrivanje novih radnih područja, a naše radništvo, pored toga, i nerado ide iz jedne fabrike u drugu (posebno, iz jednog mesta u drugo). Na proučavanje

---

¹⁰ Dr. Vladimir Rašković, Sociologija rada, Udruženje studenata ekonomije, Beograd, 1967. str. 10.

ôvôg problema se nadovezuje i pitanje mogućnosti i potreba za institucijama za rekreaciju radne snage, njene kulturne rasonode, sporta i drugo. Jer, od blagovremenog sagledavanja svih ovih problema, na naučnom nivou, i preduzimanja svesnih akcija za njihovo rešavanje zavisi i dalji razvoj naše industrijske proizvodnje, za čiji stupanj razvoja je najbolji pokazatelj njena produktivnost.

Govoreći o odnosu opšte sociologije i posebnih sociologija, istakli smo da je njihov odnos određen odnosom njihovih predmeta proučavanja. Na isti način, u najopštijem smislu reči je određen i odnos industrijske sociologije i ostalih naučnih disciplina.

Mi nećemo izlagati odnos industrijske sociologije i svih ostalih naučnih disciplina, već samo odnos industrijske sociologije i onih naučnih disciplina sa kojima ona ima neposredniji odnos. Naime, ukazaćemo na odnos industrijske sociologije i opšte sociologije, industrijske sociologije i sociologije rada, industrijske sociologije i industrijske psihologije i na odnos industrijske sociologije i sociologije grada.

Odnos industrijske sociologije i *opšte sociologije* je određen odnosom njihovih predmeta proučavanja. Već sma ukazali na predmete proučavanja i jedne i druge naučne discipline, pa smo rekli da opšta sociologija proučava najopštije zakonitosti nastanka i razvitka ljudskog društva, ona proučava društvo kao opštu kategoriju, a industrijska sociologija proučava samo jedno područje društvenog života i jednu vrstu društvenih odnosa, ona proučava industriju kao društveni fenomen i društvene odnose koji nastaju na bazi industrijskog rada. Zato, ako industrijska sociologija želi, a to je i njen cilj, da uspešno prouči svoj predmet proučavanja, ona mora poći od naučnih istina koje utvrđuje opšta sociologija o društvu uopšte, jer se društveni odnosi koji nastaju na bazi industrijskog oblika proizvodnje i industrije mogu uspešno proučavati samo ako se posmatraju u kontekstu celine čiji su delovi, a ta celina je društvo. U tom smislu treba istaći da industrijska sociologija koja se razvija u nas mora, pre svega, poći od naučnog saznanja opšte marksističke sociologije da su svi odnosi u društvu u poslednjoj instanci određeni proizvodnim odnosima, a pre svega osnovnim proizvodnim odnosom izraženim u svojini nad sredstvima za proizvodnju.

Ali, isto tako, treba istaći da i opšta sociologija pri utvrđivanju najopštijih zakonitosti o društvu, koristi i mora koristiti naučne istine do kojih dolazi industrijska sociologija istražujući svoj predmet proučavanja.

Pristupajući određivanju odnosa industrijske sociologije i *sociologije rada*, moramo odmah ukazati na to da ovaj odnos nije lako odrediti iz dva razloga. Prvo, zato što su to relativno mlade naučne discipline, čiji predmeti proučavanja nisu jasno definisani (a određenost predmeta proučavanja pojedinih naučnih disciplina je nužna za određivanje njihovog odnosa, koji je determinisan odnosom njihovih predmeta). Drugo, zato što postoje i takva shvatanja da nema razlike između ovih naučnih disciplina, već da se radi o jednoj istoj naučnoj disciplini, sa identičnim predmetom proučavanja, koju neki nazivaju industrijskom sociologijom a drugi sociologijom rada.

Zbog svega ovoga, potrebno je pre svega ukazati na koji način se određuje sociologija rada. Danas ne postoji opšteusvojena odredba sociologije rada, pa ipak može se reći da se svi pisci koji se bave ovom problematikom slažu u jednom, da sociologija rada proučava rad kao društvenu kategoriju, dok se u pojedinostima razlikuju. Evo nekih odredaba sociologije rada. Ž. Fridman i R. Navil smatraju da sociologija rada za svoj predmet ima »izučavanje ljudskih kolektiva vrlo različitih po svojoj veličini, svojim funkcijama, koji se konstituišu u toku rada, od reakcije koje se vrše na njima, na raznim nivoima, radne aktivnosti koje tehnički napredak neprestano modelira, od spoljnih odnosa među njima i unutrašnjih, između osoba koje ih sačinjavaju«. ¹¹ Sociologija rada, piše profesor Šćepanski, jeste deo sociologije koji se interesuje za rad kao društveni proces — uticaj društvenih uslova na motive, razvitak, intenzitet i rezultate rada — kao i ispitivanje posledica kakve izaziva rad u strukturi, delovanju i razvoju širokih i užih ljudskih skupina. ¹²

U nas se sociologija rada određuje kao nauka koja proučava društvene odnose koje uspostavljaju ljudi u procesu rada; ona proučava osnovne zakonitosti razvitka društvenih odnosa u procesu rada. ¹³ Smatramo da se ova definicija sociologije rada može prihvatiti.

Ako se prihvati ovakva odredba sociologije rada, kojom se ona određuje kao naučna disciplina koja proučava osnovne zakonitosti razvitka društvenih odnosa u procesu rada (rada uopšte), onda je moguće odrediti i njen odnos prema industrijskoj sociologiji. Naime, industrijska sociologija se u ovom slučaju javlja kao uža nauka po svom predmetu proučavanja. Jer, dok prva (sociologija rada) proučava društvene odnose u procesu rada uopšte, dotle druga (industrijska sociologija) proučava društvene odnose samo u procesu industrijskog rada, tj. rada u industrijskom obliku proizvodnje. A to, dalje, znači da se ove discipline međusobno i ne isključuju i ne negiraju, tj. one nemaju isti predmet proučavanja, već se njihovi predmeti proučavanja odnose kao posebno i pojedinačno pa je takav i njihov odnos, a o tom odnosu je već ranije bilo reći.

Industrijska sociologija se mora koristiti zakonitostima koje utvrđuje sociologija rada, jer ona proučava rad i odnose koji otuda proizilaze, dok industrijska sociologija proučava samo rad u industriji i odnose koji proizilaze iz tog rada.

Međutim, čine nam se neprihvatljivim gledišta da su sociologija rada i industrijska sociologija jedna te ista disciplina. To su posebne naučne discipline, sa posebnim predmetima proučavanja, a njihov odnos je određen odnosom njihovih predmeta proučavanja.

Za određivanje odnosa industrijske sociologije i *industrijske psihologije* nužno je, pre svega, odrediti sam predmet industrijske psiholo-

---

¹¹ G. Fridmann, P. Naville, *Traité de sociologie du Travail*, t. 1. Paris, 1961. p. p. II. 34.

¹² J. Szcepanski, *Uwagi o przedmiocie i zadaniach Socjologii pracy*, V. *Jak pracuje Czlowiek*, Warszawa, 1961. s. 169.

¹³ Dr Vladimir Rašković, *Sociologija rada*, Sociološki institut, Beograd, 1967. str. 20.

gije. Industrijska psihologija, kao posebna naučna disciplina, proučava uticaj industrijske sredine i prirode rada na psihička svojstva ljudi u procesu industrijskog rada. Ona nastoji da prouči uticaj koji vrše spoljni faktori koji otežavaju ili olakšavaju ponašanja čoveka u procesu industrijskog rada. Znači, dok industrijska sociologija proučava zakonitosti razvitka društvenih odnosa u koje ljudi stupaju u procesu industrijske proizvodnje, dotle industrijska psihologija proučava uticaj industrijske sredine na psihološki život čoveka, tj. na psihička svojstva ljudi u procesu industrijskog rada; a ta psihička svojstva mogu vršiti uticaj na društvene odnose, o čemu se mora voditi računa prilikom njihovog proučavanja. Ovim je ustvari i ukazano na odnos ovih dveju disciplina.

Rad i odnosi koji nastaju u procesu rada (pa i rad u industriji) ne mogu se izdvojiti iz konteksta društvene sredine u kojoj žive njihovi nosioci. Naprotiv, može se slobodno reći da se karakter i zakonitosti društvenih odnosa koji se javljaju u procesu rada mogu potpuno shvatiti tek onda ako se posmatraju u kontekstu društvene sredine. U tom smislu industrijska sociologija pri proučavanju svoga predmeta koristi i zakonitosti ostalih nauka koje proučavaju pojedina područja društvenog života koja utiču na odnose u industriji i na koja industrija vrši neposredni uticaj, a pre svega zakonitosti sociologije grada. Sociologija grada proučava grad kao teritorijalnu i društvenu celinu i konkretne društvene grupe u njemu.¹⁴ U gradu su razvijene nepoljoprivredne delatnosti (zanatske, trgovinske), a sa razvojem kapitalizma one dobijaju i izrazito industrijski karakter. Kako su industrija i društveni odnosi u njoj predmet proučavanja industrijske sociologije, postavlja se pitanje razgraničenja odnosa ovih dveju disciplina, kao i pitanje njihove saradnje.

Mi smo ukazali na predmet proučavanja sociologije grada, kao i na predmet proučavanja industrijske sociologije. Međutim, industrijska sociologija prevazilazi okvire industrije u izučavanju društvenih odnosa. Ona, s namerom dubljeg sagledavanja društvenih odnosa u industriji, sve češće nastoji da upozna život radnika i van radnog mesta. Ona se interesuje za odnose u porodici, uslove stanovanja, probleme susedstva, itd. Tako da ove pojave mogu biti predmet proučavanja kako sociologije grada tako i industrijske sociologije.

Ali i sociologija grada, se pod određenim uglom, može baviti proučavanjem industrije. Ona se pri tim proučavanjima neće baviti društvenim odnosima u preduzećima, ali će se interesovati za industrijsko područje u celini koje uslovljava nagomilavanje stanovništva u gradskom naselju. »Ona će se baviti lokacijom fabrike, izučavanjem funkcionalnih veza između industrijskih i drugih rejona (stambenih, trgovačkih, itd.) u okviru gradskog prostora. Sociologija grada zalazi u polje industrijske sociologije, ali izučava samo određene strane i komponente industrijskog fenomena, za razliku od industrijske sociologije koja ga proučava sve-

---

¹⁴ Dr Cvetko Kostić: »Perspektive sociologije rada«, Sociologija br. 2, 1961. str. 80—81.

strano i u celini».¹⁵ Znači, industrijska sociologija koristi saznanja do kojih dolazi sociologija grada radi kompleksnijeg proučavanja svog predmeta istraživanja.

Dr Danilo Ž. Marković
docent Pravno-ekonomskog
fakulteta u Nišu

SUMMARY

The author in the first part of his paper writes on subject-matter of general and special sociologies and their mutual relations. He states that in the marxist system of social science only establishment of those special sociologies may be permitted, which as their subject-matter have areas of social life not embraced by any other special social science.

In the second part of the paper process of rise of industrial sociology is described. Further are discussed existing definitions of the industrial sociology. The author surveys all these definitions and gives his own, according to which industrial sociology is described as special sociological discipline which as its subject-matter has industry as a social phenomenon and social processes and relations grown out of the industrial form of production in society as whole; i. e., relations that exist between industry and society, or industrial enterprises as producing social groups and all the other social groups.

In the third part are considered relations between general and industrial sociology, industrial sociology and sociology of work, industrial sociology and industrial psychology, and industrial sociology and urban sociology.

---

¹⁵ Aleksandar Todorović, Uvod u sociologiju grada, »Vuk Karadžić«, Beograd, 1965, str. 48.

